

הכנס השנתי 2024

מקום לדאגה

מושבים מקבילים | תקצירי ההרצאות

1. "קירות דקים, החזיקו מעמד!" - מחשבות על מקום

מרצה: ד"ר רוני כרמלי | מנחה: עופר דוברצקי

כותרת ההרצאה לקוחה מאלבום של אביב גדג' שיצא ב-27 באוקטובר – "עולם מופלא איפה אתה" - עשרים יום לאחר אותה שבת שחורה ונוראה. האלבום סומן על ידי מבקרי מוזיקה רבים כאלבום נבואי. השיר "הכוכב השקט", ממנו לקוחה כותרת ההרצאה, מצא את דרכו ללב המיינסטרים, ולא בכדי. ב-7 באוקטובר מחסום המגע (פרויד) ומסך אלפא (ביון), קרסו עבור כולם. תכנים לא מודעים, פרוורטיים ופסיכויים פרצו. חומרים נגישים למיסטיקנים כמו אביב, ולחלקים הפסיכויים של הנפש (ביון, 1970; 1958), הפכו נחלת הכלל. בעזרת הטקסטים של גדג', ביון וויניקוט, אבחן את מעשי האלימות על 'גבולות וקירות', עד כדי הרס מושג ה"מקום". אנחנו רגילים לחשוב על מרחב נפשי במונחים גיאוגרפיים של מקום, למרות היותו מרחב מופשט, פוטנציאלי (כמעט מתמטי). אנחנו מדמים קירות וחלל מוגדרים. המקומות שלנו: קליניקה, מרחב מוגן, מגורים, גוף ונפש, כל המקומות האלה נפרצו, נשרפו, לעיתים על יושביהם, נחדרו וחדלו לשמש מקום. אז איך אפשר לפנות מקום לדאגה כשכל המקומות הפכו שטח הפקר? אנסה להתחיל לסמן צללים וקווי מתאר גסים להתחלת עבודה של בניית הקירות הדקים, לאחר ה-7 באוקטובר. אביא דוגמאות קליניות של מטופלים ותיקים ושל נפגעי ה"קו הראשון" של השבת הארוכה, ואדגים כיצד השימוש במושג "מקום" התהפך.

2. מקום לדאגה - ילדי השבת השחורה

מרצה: ד"ר אורנה ראובן | מנחה: ד"ר עודד גולדברג

ההרצאה תציע מבט ראשוני בהתמודדות של ילדים עם הטראומטיות הרדיקלית של השבת השחורה. קתי קארות' (1995) כתבה שהמאורע הטראומטי מורכב מהאמת האמפירית אודותיו, בצירוף האמת של היותו לא מובן. משהו תמיד חומק מהשפה, מסרב להתעכל עד תומו. כיצד מתנהלים במרחב כזה ילדינו, על תפיסותיהם המאגיות, על יכולת השפה הרצפטיבית המאזינה לצלילים שמאחורי המילים? בהרצאה אחזור לתפקיד המשמעותי שמילאה הפסיכואנליזה בהגדרת הצרכים הרגשיים של ילדים במהלך ואחרי מלחמת העולם השנייה. ויניקוט ליווה את תוכנית הפינוי של אלפי ילדים מהערים המופצצות אל כפרים בעורף הבריטי, ומסקנותיו אודות ההשלכות הרגשיות של הפינוי רלוונטיות מתמיד. בולבי ניסח את מה שהכרחי, את מה שאי אפשר לגדול בלתי.

על בסיס יסודות אלה נחבור לממצאי מחקר עכשווי עם ילדי השבת השחורה, ונתבונן בממצאים ראשוניים לגבי מצבם הנפשי. נעסוק בתפקידים המורכב של מבוגרים בעת הזו, הנדרשים להחזיק את הסערה הנפשית בתוך המעטפת שלהם, על-מנת שיוכלו להמשיך לספק מצע נפשי מיטיב לילדים. במובן זה, מבוגרים נהיים בעצמם "מקום לדאגה", מרחב הנושא בתוכו את התחושות הקשות, קשוב לפנטזיות הילדיות ומאזן את הדף האינפורמציה. בסיום ההרצאה אשתף בתהליך כתיבת ספר ילדים המתרחש בשבת השחורה ומיד לאחריה. נדבר על החיפוש אחר מילים שיעזרו, ועל חוויות הקראה ושיחה עם ילדי העוטף.

3. אדמה קורסת, אור וצל – מבט בינתחומי

מרצות: ליאת לוי-וכטנברג ודורית רינגרט | מנחה ד"ר רינה דודאי

ליאת לוי-וכטנברג | כאשר אמא אדמה קורסת - מרעידת אדמה לרעידת אדם

מאז ה-7 באוקטובר אנחנו מנסים למצוא מילים לחוויה שאותה לא ניתן לעכל. במפגש אחר בין מיצב אמנותי למצב נפשי של קריסה מתוך תקווה לכינון מרחב שיאפשר לעשות זאת. המיצב של דגנית בן אדמון - "מים עד נפש" (2020) - שולח למצב קצה של ייאוש, טביעה עד אובדן נשימה, ללא יכולת להמשיך ולהתקיים עוד. המיצב עשוי מפיגומים ומסמן חוויה קיומית של קריסה עקב טראומה ואיום קריסה תמידי. היצירה מחזיקה את הזיכרון של הקהילה היהודית ומשפחות שלמות שנכחדו באגאדיר שבמרוקו ב-1960 עקב רעידת אדמה. היצירה מנסה לרכך גם את הקריסה וגם את האימה ממנה.

המיצב מבטא זיכרון טראומטי של העברה בין-דורית, אך גם מהווה ביקורת חברתית ופוליטית נוקבת לצד כמיהה לחיבור ורצף, יציבות ואחיזה, קיימת תחושת ביטחון כוזבת בחיים ובבני אדם שכושלים לספק זאת. קריסת האמון מתבטאת באובייקטים אשר אינם משמשים בתפקידים המקורי.

היצירה מנכיחה את האובדן של אלו שקולם לא נשמע, שנאלמו ונעלמו מתחת להריסות, שנעלמו למשפחותיהם. זו עבודת אבל והנצחה המבטאת את רעילות החומרים הטראומטיים שעוברת בין הדורות כמו גם העברה של כוחות חוסן. מבחינת הצופה מדובר בצפייה אקטיבית שמעידה על בחירה לקחת חלק בתהליך העדות מתוך תקווה להחזרת האמון באדם. ברעידת אדמה אישית ולאומית זו, אנו מחפשים את דרכינו בהתמודדות עם ריבוי אובדנים וקטסטרופות. זה לא אסון טבע, זה אסון טבע האדם ואנחנו על פיגומי הנפש.

דורית רינגרט / שמש מסנוורת, אור ממים

בזמן זה כאן, אורה וחומה של השמש הפוגשים באדמה מקבלים מימד נוסף. האור, הכורך ראייה וידיעה, מציף, חושף, צורב, ממיס, שורף או מלטף את הדברים, בהתאם לעוצמתה של קרן השמש ולמידת שבריריותו של הנגלה. בדבריי אבקש להבחין בין שתי תנועות של אור: אור עודף המסנוור וצורב ומונע את המראה, ואור חם הממיס ומתיך ומניע לטרנספורמציה בדברים. אני מבקשת בהרצאה קצרה זו להתבונן ביצירתם של שני אמנים, המלווה אותי שנים, ואשר בעת הזו מקבלות היצירות משמעות נוספת באשר לאפשרותנו לראות ולדעת. דליה אמוץ והנרי שלזניאק, שניהם אמנים שעבדו במחצית השנייה של המאה העשרים כאן בארץ, ואשר עיסוקם באור מהווה בעיניי אפשרות להנכיח את חוויית קיומם במקום, כאן.

אנסה להשתמש בהתבוננות בתנועות האור על מנת לעזור לתפוס, לעכל, לעבד ולדעת את המאורעות והמראות שאותם חוונו כאן מאז 7 באוקטובר. אבקש להציע את המחשבה המקשרת בין ראייה לידיעה כפי שהשתרשה בהגות ובתרבות המערבית. את פעולות הסינוור וההמסה של האור אבקש להבין באופן רחב יותר כתנועות המייצגות תנועה נפשית מתוך ההבנה כי ראייה כרוכה

בתפישה וכי התפישה הינה גופנית ונפשית. תפישתם של האמנים את מראה המקום ואת האור והשמש, אינה יכולה להיות מופרדת מחווייתם הפנימית ויחסם למקום. השמש והאור מהווים אך אמצעים מבעדם אפשר לחשוב על מקום, על זמן, על הזמן הזה כאן, שלא ניתן להישיר אליו מבט, או לחלופין על הגעגוע לאור שימיס את המראות ויאפשר עיכול.

4. ד"ר גילה עופר / מטריצת חלום חברתי - התנסות חווייתית

מושב זה הוא במהותו התנסותי-חווייתי ולא תיאורטי. בחלק הראשון של המושב נתנסה במטריצת החלום החברתי. המטריצה היא המקום בו המשתתפים יכולים לספר את החלומות שחלמו לאחרונה, להעלות אסוציאציות לחלומות של האחרים ולמצוא חיבורים בין החלומות. השיטות המשותף במרחב החלימה המתקם מאפשר דיאלוג בין החלומות, שיח יצירתי אלטרנטיבי שאינו כפוף למגבלות השיח במצב הערות. החלק השני של המושב הוא התבוננות במטריצה. בחלק זה יתאפשר למשתתפים לשתף בחוויות שחוו במטריצת החלומות, לאסוף את החלומות, לדבר על המחשבות והרגשות שהחלומות עוררו ולעקוב ביחד אחר החומרים שהתגלו באמצעות החלומות. בחלימה חברתית החלום נמצא במרכז, ולא החולם. המשתתפים מנדבים את חלומותיהם האישיים למען חקירת המרחב החברתי. כשם שמחשבות מחפשות חושב (ביון), כך חלומות מחפשים חולם (גורדון לורנס). אנו מניחים שכל אחד חולם לא רק עבור עצמו אלא גם עבור קבוצת השייכות וההקשרים השונים בהם הוא נמצא. כל חלום הינו מאה אחוז פרטי ויחד עם זאת מאה אחוז חברתי, ואנחנו מתעניינים במשמעויות העולות מתוך הקבוצה החולמת. קיום מפגש חלימה חברתית בכנס פסיכואנליטי בתקופת מלחמה, תקופה של מקום לדאגה, תקופה של שברים ספקות ושאלות על אנושיות ותקווה, יכול לייצר תיבת תהודה ייחודית ולפתוח מרחב התבוננות רחב, חדש ולא צפוי.

5. פגיעה מוסרית - בדידותו של החייל הישראלי

מרצה: איריס אלירז | מנחה: ליאת ורהפטיג-ארן

ההרצאה תעסוק במורכבותה של החוויה הטראומטית המאיימת על הקיום הנפשי והפיזי באמצעות המונח הפסיכואנליטי פגיעה מוסרית (Shay, 1994 Moral Injury). זוהי טראומה המתעוררת כאשר חיילים נקלעים למצבים המאתגרים את אמונותיהם וערכיהם המוסריים הבסיסיים. הפגיעה המוסרית נגרמת לחייל שמבצע, לחייל שנוכח כעד או לזה שנכשל במניעת מעשים שאינם עומדים בקנה אחד עם הנורמות הערכיות שלו, עם אמונותיו ועם קוד המוסר הפנימי שלו (בלז, 2023). השלכותיה הנפשיות ארוכות טווח וכוללות אשמה, בושה, סימפטומים דיכאוניים ופוסט-טראומטיים.

בימים אלו, אני פוגשת לוחמים אשר נענו מיידית לקריאה והתגייסו עם מוטיבציה גבוהה ובאמתחתם סיפורי אומץ וגם אימה ופחד. חלקם שבים רדופים בעקבות אירועים שבהם נטלו חלק וחוו חוויה של בדידות ואלביתיות (פרויד, 1919). עם חזרתם הם מתקשים לאחות את רצף החיים שנקטע, את תחושות הערעור והשבר ונותרים בבדידות קיומית מסביבתם האנושית (קולקה, 2004).

בהרצאה אשר תלווה בדוגמאות קליניות ובקטעי סרטים אתייחס למורכבות החוויה ולנוכחות טיפולית תוך התייחסות לתהליכי העברה נגדית בעבודה עם טראומת לחימה ופגיעה מוסרית: "טראומטיזם" (Orange, 2015), "ענווה קלינית" (Orange, 2017), הכרה באנושיותנו המשותפת ובפגיעות שלנו כבני אדם וכמטפלים (Carr, 2018).

6. שני עמי האזור – התבוננות מטפורית ביוניאנית

מרצה: חני בירן | מנחה: נעמי ברנפמן הולר

שני עמי האזור שלנו, העם היהודי והעם הפלסטיני, מתקשים מאוד לראות האחד את השני. השאלה היא מהם המשקפיים דרכם העמים מתבוננים זה בזה? ספרו של ההיסטוריון פרופ' הלל כהן, "תרפ"ט", עוסק בסכסוך הרציני באזורנו. בהרצאה ארצה להתייחס לספר זה במבט פסיכואנליטי. נקודת המוצא להרצאה תהייה תשובתו של עמוס קינן על השאלה: "מה ההבדל בין לוחם חופש לבין טרוריסט?" שאלה עליה ענה קינן ללא היסוס: "לוחם חופש הוא מהעם שלי וטרוריסט הוא מהעם השני".

אנסה להציב מול שאלה זו עדשה פסיכואנליטית, ולהימנע עד כמה שאפשר ממבט פוליטי. באמצעות מטפורות הראייה של בירן אשאל: מה אנו רואים? מה רואה האויב? אנו מתבוננים באותה תמונה אך רואים דברים שונים, נקודות התצפית שונות. כאשר אנו מתבוננים באויב, בעיקר בעתות מלחמה, אנו רואים אותו בהשתקפיות מעוותות. באותו אופן האויב מתבונן בנו.

הביוגרפיה האישית שלנו שוכנת בתוך הביוגרפיה הקולקטיבית. שתי ביוגרפיות אלה אינן ניתנות להפרדה. מה שמעורר דאגה נעוץ הן במודע והן בלא מודע החברתי. בהרצאה אנוע בין האיש לחברתי, בין אדיפוס לספינקס. אציג חלומות של מטופלים בזמן מלחמה ואציג קשיים שעלו מתוכי בטיפול במטופל ערבי. איעזר בבירן, שממנו למדתי לאפשר לעצמי גמישות מחשבתית.

7. על אשמה וטראומה

מרצה: ד"ר רועי שני | מנחה: ארנונה זהבי

רבות עוד ידובר על השפעות אירועי 7 באוקטובר על החברה בישראל ונפש התושבים. באסון ובימים שלאחריו רבים מאיתנו חוו קרע במעטפת הנפשית (הסמלית) בעקבות הקריסה הפתאומית והטראומטית של סיפור המציאות כפי שהחזקנו אותו. אנו מחזיקים ברעיון שיש שלטון, פיקוד, הנהגה או "אחר גדול" (A) על-פי לאקאן, המתפקד כאב השומר והאחראי על הסדר. האשליה הזו נחשפה במלוא מערומיה לאור אירועי 7 באוקטובר.

בימים הקשים מאז, המוני אזרחים, מתוך תחושת סולידיריות ואחריות, תרמו משאבים מגוונים בניסיון למלא את החור שנפער לנוכח העדרו של אותו אחר גדול. לא נצפתה בישראל תנופת תרומות והתנדבויות כפי שהתהוותה כאן לאחר האסון.

לצד אותו מפעל, בקליניקה ומחוצה לה, הסתמן כי אחד מהאפקטים שבלטו, ושרבים ביטאו במפורש או במובלע, היה רגש האשמה. האשמה נכחה גם בקרב השורדים, גם אצל אלו שלא נכחו באירועים, גם בקרב המשפחות, גם אצל מי שאינם קשורים, וגם אצל מטפלים.

בהרצאה אנסה להתחקות, מפריזמה אטיולוגית, אחר הפונקציה שממלאת האשמה, או המענה הנפשי שהיא מציעה, בהתמודדות עם הטראומה, הקולקטיבית והפרטנית, והקשר שלה לאשליית הסדר שקרסה ולמפגש הטראומטי עם הממשי חסר הייצוג.

אפתח את הרעיון דרך התייחסות למקומה של האשמה בהגות הפרוידיאנית והלאקאניאנית, לתפנית במודל הטראומה של פרויד לאחר מלחה"ע ה-1, ולהתארגנות הליבידינלית אל מול הטראומטי במקום שהוא מעבר לעקרון העונג. התובנות התיאורטיות ילוו בדוגמאות קליניות.

8. בכל זאת אדיפוס, בכל זאת סירוס

מרצה: חוה ינאי מלאך | מנחה: יפה פרץ צדוק

"אפשר אפילו לומר שבמקרה של נזירות מלחמה, הדבר ממנו מפחדים הוא אחרי הכול האויב הפנימי" (פרויד, 1919)

בד בבד עם הכאוס שהשתלט עלינו בבוקר הנורא של 7 באוקטובר, החרדה והאימה שאחזה בכולנו והרצון למצוא מזור לנפגעים הרבים (וגם לעצמנו), השתלטה גם תחושה שנשארנו נטולי ידע וכלים פסיכואנליטיים רלוונטיים, שאנחנו צריכים להמציא את עצמנו מחדש כדי להיענות באופן מידי לאלו שבאבחת סכין חרב עליהם עולמם.

אולם משימוג העשן השחור שעטף את כולנו, נפגוש את האנשים שהטראומה חרטה עצמה עד לעומק השכבות הפנימיות והתחברה לתכנים שאותם מכנה פרויד "האויב הפנימי". או אז, בטיפול ארוך טווח, להערכתי, הקונספציה הפסיכואנליטית לא קרסה. "בתהליך הטיפולי החייל אינו 'מתפנה' מהטנק למציאות, אלא... מהטנק לאביו, או מהאויב שהרג... לכל מי שאי פעם הרג בדמיון שלו או פחד שיהרוג לפני הטראומה" (הלוי, 1977).

נראה שלכל אירוע חיצוני, קשה ככל שיהיה, תימצא תמונת ראי בלא מודע, והחיבור ביניהם הוא בלתי נסבל. הטראומה המציאותית מפרקת ומזעזעת את האיזון הנפשי שהושג, ומשאבד, יש למצוא את הגרסה הפנימית הלא מודעת שחברה לטראומה. מנסיוני, אותו אדגים בהרצאה, אשמה אדיפלית וחרדות סירוס, כמו גם אשמה אחאית, זקוקים לעיבוד מעמיק וסבלני כדרך להחלמה.

9. "נירוזת הגורל" – האם אנו נגועים בה?

מרצה: עמנואל עמרמי | מנחה: הדר שוייצר-קמפינסקי

ההרצאה תעסוק במושג "נירוזת הגורל" או "כפיית הגורל" (פרויד, 1920) שבו פרויד מתייחס למקרים של אסונות חוזרים ונשנים הפוקדים אנשים מסוימים במהלך חייהם. לדעתו, "הרושם שמתעורר לגביהם הוא שמדובר בגורל שרודף אותם, מעין קו דמוני בהתנסויותיהם, והפסיכואנליזה סברה מראשיתה שמדובר בגורל שבחלקו הגדול נגזר על ידי אדם עצמו ונקבע על ידי השפעת ילדותו המוקדמת". זו דעתם של רוב המחברים שבחנו את הנושא מזווית הגורלות האינדיבידואליים של אנשים בודדים.

בעקבות האסון ההמוני שכולנו נתונים בעיצומו, עולה הפיתוי להשתמש במושג הפסיכואנליטי הישן הזה, הפעם ברמת הקולקטיב הלאומי. אי אפשר להתעלם מהעובדה שההיסטוריה הארוכה שלנו רצופת אסונות חוזרים ונשנים. יתרה מזאת, עצם הקמת המדינה כוונה מלכתחילה לשינוי הגורל החזרתי הזה. אולם, למרבה הצער, שוב אנו מוצאים את עצמנו מוכי גורל, אם כי, ללא ספק, במקום שונה מזה של הדורות הקודמים. בכל מקרה, נראה שיש טעם לפתוח בבירור אנליטי האם מתקיימים בנו דפוסי נירוזת הגורל.

עם זאת, כאנליטיקאים, עלינו להישאר בגבולות שיחנו המקצועי בלי לעסוק בהצהרות פוליטיקאים או אנשי מדיה. אגביל את עצמי למוטיבים העולים מתוך שיח המטופלים, בקליניקה ובמפגשים עם מפוני העוטף. תקוותי היא שחומרים אלה יסייעו לדיון התחלתי סביב השאלה באיזו מידה אנו נגועים בנירוזת הגורל והאם ניתן למצוא לה ריפוי.